

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруяко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Лугувий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

истории и мифологии античной эпохи. В этом направлении работали Ж.-Л. Давид, К. Брюллов, А. Лосенко, П. Соколов.

¹ Лувр: Серия альбомов «Великие музеи мира». К., 2012. С. 50

² Жак Луи Давид. М., 2002. С. 15

³ Там же. С. 17

⁴ Там же. С. 40

⁵ Там же. С. 55.

⁶ Брюллов: Серия альбомов «Великие художники». К., 2011. С. 16

⁷ А. Иванов: Из собрания Государственной Третьяковской галереи. М., 1988. С. 5

⁸ Там же. С. 9.

Є. Гулюк (Львів)

ЗМІНИ СТАТУСУ ІСТОРІЇ ТА СТРУКТУРИ ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ В ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ ЄЗУЇТІВ У СЕРЕДИНІ ХVІІІ ст.

У середині ХVІІІ ст. в освітній системі Товариства Ісусового відбуваються важливі для її майбутнього функціонування зміни. Єзуїти зрозуміли, що без реформування навчального та інтелектуального стандарту освітні послуги їхніх навчальних закладів втрачатимуть наявну раніше затребуваність. Відсутність реакції на нові суспільні запити могла дорого коштувати ордену, відтак представники цього консервативного середовища наважились на нововведення.

Зміни безпосередньо стосувались і гуманітарних дисциплін та викладання історії. Зокрема, в рамках реформ відбувається перегляд місця історії в системі навчальних дисциплін і курсів. Тоді ж відбувається певна зміна структури історичного знання, поступове вивільнення його з моделі Священної історії, а в рамках шкільного процесу – переоцінка підходів до викладання цієї дисципліни, відповідних технік та методів. Аналіз зазначених процесів дає розуміння кількох речей. По-перше, важливих та актуальних для суспільства того часу світоглядних і професійних орієнтирів. По-друге, як ці онтологічні зміни трактувалися у Товаристві Ісуса. По-третє, яким чином відбувалась реакція на них, та як це відбивалось на навчальному й виховному процесі.

Від моменту затвердження у 1599 р. освітнього статуту «Ratio Studiorum» і до зазначених вище реформ, історії як окремого предмету у єзуїтів не було¹. Відомості про минуле активно вивчали та

коментували в контексті інших дисциплін, властиво, риторики². Дискусії про інший статус для історії та про трактування її як окремого курсу мали місце, але така позиція довгий час не знаходила належної підтримки³. Таким чином, історія не вважалась наукою і сприймалась радше як метод. Через посередництво тексту «Ratio Studiorum»⁴, а також зусиллями авторитетних для єзуїтів мислителів⁵ сформувалась практика, коли коментування історика та поета було для учнів колегіумів головним засобом розвитку ерудиції та розширення уявлень про світ.

У Львівській єзуїтській академії історію як окремий предмет почали викладати лише від 1739 р. У той час одним з базових історичних підручників слугувала праця «Rudimenta historica» єзуїтського вченого Максиміліана Дюфрена⁶. Цей текст, який на теренах Речі Посполитої вперше було видано 1737 р. у Браневі, є особливо цінним джерелом, на основі якого можна відстежувати ключові трансформації, що відбувались у єзуїтській освітній моделі у часи реформ. Праця Максиміліана Дюфрена складається з шести частин. Перша з них стосується Священної історії і є розширеною компіляцією біблійного тексту. Друга частина згаданої роботи присвячена історії Ассирії, Персії, Греції і Риму. Третя є продовженням римської історії, але з акцентом на християнській складовій: імператори-християни, частина історії Візантії, а також початки Священної римської імперії. Четвертий том тематично є чи не найбільш цікавим та оригінальним – він стосується історії народів Європи після розпаду Римської імперії, а також присвячений коротенькому і фрагментарному викладу історії Азії, Африки і Америки. Передостанній том присвячено розгляду питань географії, а останній стосується історії Церкви⁷.

Комплекс текстів Максиміліана Дюфрена було перевидано у Львові впродовж 1745–1746 рр. у академічній друкарні Товариства Ісусового. Спочатку було видруковано п'ять перших томів, а в 1746 додано до них останній, з історії Церкви⁸. Таким чином, праця стала активно використовуватись в навчальному процесі, а відтак і безпосередньо впливала на формування свідомості, зміну образу історії. Частини «Rudimenta historica» було відповідним чином пристосовано до особливостей освітньої системи єзуїтських навчальних закладів. У класі інфіми вивчали біблійну історію, у класі граматики – історію Ассирії, Персії, Греції і Риму, класі синтаксису – «римсько-німецьку», поезики – історію перших державних утворень на території Європи, Азії, Африки та Америки, перший рік риторики – географію, і другий рік риторики – історію Церкви⁹. Таким чином,

можна констатувати, що праця Максиміліана Дюфрена та його авторська задумка гармонійно поєднувались з вибудованою системою освітніх курсів єзуїтів.

У контексті проблематики цієї статті особливий інтерес викликає зміст «*Rudimenta historica*», а також запропонована автором візія минулого. Уже з найменувань відповідних томів, а ще більше з розбудови структури кожного з них, помітно, про які саме явища та категорії, про який географічний обшир говорили тоді, використовуючи термін «історія». Історія перестає асоціюватись лише з біблійною, як було раніше. Разом з тим історія також вже не є лише історією Європи. Саме в ті часи до кругозору учнів єзуїтських навчальних закладів починають вписувати і інші частини світу – Азію, Африку і навіть Америку. Інтелектуалам вже складно уявити історію без географії – їхні судження та висновки вимагають просторового означення й чіткої територіальної прив'язки. Таким чином, історія все більше починала бути схожою на сучасний образ цієї науки.

Чи не найвиразніше сутність обговорюваних трансформацій можна простежити на основі четвертої частини праці Максиміліана Дюфрена. Вже на рівні назви тексту помітна амбіція автора запропонувати ширшу візію історії, яка буде стосуватись «інших» провінцій, про які не писали раніше: «*De regnis aliisque Orbis Provinciis*». З іншого боку, у передмові до цієї частини автор закликає, аби його працю молодь сприймала (саме для молоді і писалась книга – «*Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi*») не лише для навчання («*rudimenta*»), але й для здобуття досвіду («*experimenta*»)¹⁰. Відтак, якщо раніше учнів скеровували до конкретних прикладів з істориків у конкретних ситуаціях¹¹, то тепер їм у розпорядження надавалась об'ємна праця широкого змісту.

Автор вибудовує виклад у надзвичайно логічній та продуманій послідовності. Спочатку він розглядає католицькі території: Німеччину, Лузітанію, Іспанію, Галлію, Італію, Угорщину та Польщу. Потому переходить до некатолицьких: Англії, Пруссії, Данії, Швеції, Московії та ін. Далі говорить про республіки – Венецію, Геную – і насамкінець оглядає історію неєвропейських територій: Персії, Індії, Татарії, Китаю, Японії, Африки і Америки.

Наратив Дюфрена у кожному з виокремлених вище випадків має свої особливості. До прикладу, історію католицьких країн він описує дуже точно і детально: які автори про ці території писали, які етноніми використовує, або використовувало місцеве населення, з яких частин складається та чи інша область, яке населення проживає, форми правління, звичаї, традиції, релігія тощо¹². Описуючи Німеччину,

автор навіть задається питанням про рівень розвитку науки та мистецтва на цих теренах¹³. При цьому в творі мало характерного для попередніх авторів моралізаторства і розставляння відповідних оціночних акцентів. Дюфрен робить це лише у крайніх випадках: коли говорить про християнізацію, релігійні конфлікти всередині християнства або дає оцінку Магомету¹⁴.

Зовсім по-іншому у праці описано той світ, який є поза межами усталеного й буденного кругозору. Зокрема, навіть історію Польщі автор оповідає головню через міф-метафору про трьох братів – Ляха, Чеха і Руса¹⁵. Крім цього, Дюфрен звертає увагу хіба на династії та правителів. Історію північних країн він передає тільки через призму християнства і від моменту християнізації¹⁶. У випадку з історією Русі взагалі демонструє поверхневу обізнаність або й відсутність навіть такої: розповідає про московського князя Володимира, який першим прийняв християнське ім'я Василь, а також про князя Данила, який 1250 р. у Москві першим прийняв титул Великого князя¹⁷. Очевидно, неправильні оцінки та нерозуміння подій виходили із відсутності відповідних джерел або через неналежне ознайомлення із ними.

Схожим чином, опис історії Індії автор подає головню через відкриття цих територій Васко да Гамою¹⁸, а Японії і Китаю – через відповідні християнські місії, які були на цій території¹⁹. В контексті останнього особливо багато говориться про єзуїта Франциска Ксав'є. Виділяються, на фоні інших свідчень про минуле, описи з історії Японії та Америки. Зокрема, переслідування християн владою у Японії описано через порівняння з діями римських імператорів Нерона та Діоклетіана²⁰, яким приписують гоніння на перших християн. Розгляд історії Америки Дюфрен взагалі прив'язав до оповіді Платона про острів Атлантиду, який був між Азією та Африкою²¹.

Наприкінці четвертої частини «*Rudimenta historica*» подано характерні для цього видання загалом статистичні порівняльні таблицьки, а також роз'яснювальні запитання. У другому випадку автор роздумує над суперечливими питаннями на кшталт, хто такий Конфуцій або як християнам реагувати на релігійні системи народів, що були описані в праці. Щодо першого – Максиміліан Дюфрен подає у таблицях правителів різних династій. При цьому він ще раз продемонстрував свою необізнаність в історії наших теренів, прописавши між володарями Русі аж 9 правителів під іменем «*Wolsewolod*», що керували один за іншим.

Викликає значний інтерес питання, як бачив та уявляв минуле сам автор, а також яке місце він відводив для історії в системі наук. Часткову відповідь на перше запитання отримуємо з передмови до

першого тому «*Rudimenta historica*», який присвячений біблійній історії. У вступі прописано методологію роботи автора та логіку побудови ним тексту: Дюфрен роздумує про різницю між двома видами історії: «*Sacra [...] sive ecclesiastica*» та «*Profana sive politica*»²². Тобто відбувається умовний поділ історії на священну, або церковну, з одного боку й політичну, або світську, з іншого. При цьому у різних частинах «*Rudimenta historica*» автором розбудовано як один, так і інший напрямок. У ширшому контексті «*Rudimenta historica*» та подібні їй підручники можна трактувати як підґрунтя, на якому значно пізніше буде розвиватись характерне для епохи Романтизму бачення минулого та історії – з остаточним відходом від єдиної Священної історії та переходом до національних моделей історіописання²³. У контексті історії освітніх закладів єзуїтів, означені тенденції можна простежувати на прикладі текстів Юзефа Гльовера²⁴ та Юзефа Жевуського²⁵, що пов'язані з Львівським осередком Товариства Ісусового.

У передмові до першої частини «*Rudimenta historica*» автор також додатково зупиняється на важливості географічних знань для історії²⁶. Він говорить, що географія та хронологія є складовими, без яких історія не може обійтись. Відтак, йдеться про напрямки дослідження, які сьогодні називаються спеціальними історичними дисциплінами. Звичайно, їх ще не уявляють окремими науками з власними об'єктом, предметом і завданнями, але вже починають говорити про їхню вагу для історичних досліджень. Саме таку модель історії запропонував та реалізував у своєму багатотомнику з історії Максиміліан Дюфрен.

«*Rudimenta historica*» залишається характерною для історіописання того часу компіляцією. Автор праці продовжує триматись структури попередніх текстів і зберігає більшість оціночних суджень та світоглядних орієнтирів. Крім того, на рівні цього тексту бачимо й ряд нових процесів. Відбувається перегляд змісту історії, значення історичного знання, а також статусу історії загалом. Пишучи історичну працю, автор чи упорядник мусив акцентувати увагу на значно ширшому територіальному просторі. Історія тепер не подавалась в контексті теології та риторики, а вийшла з цих дисциплін, суттєво зблизившись з географічним знанням. Помітно, що авторам ще складно писати про далекі та непримітні раніше регіони, але тепер ці території принаймні з'являються у дискурсі, про них пишуть. У процесі побудови наративу й надалі велику роль відіграє схоластичний метод. Для писаного тексту продовжують використовувати форму усного диспуту – запитань і відповідей²⁷. З іншого боку, у структурі

«*Rudimenta historica*» майже повністю відсутні поклики на авторитетів та коментування їхніх тез. Очевидно, цією складовою довелося пожертвувати у зв'язку з розширенням фактографічної частини.

Отже, «*Rudimenta historica*» є дуже вдячним джерелом для дослідника історії освітніх процесів та історії ідей. Праця використовувалась в якості підручника з історії у колегіумах єзуїтів і цікава для нас сьогодні як на рівні тексту, так і на рівні символу. У першому випадку на основі цього тексту можна говорити про зміну структури історичного знання та суттєве розширення інформації про світ у той час, а з цим – і зміну підходів до трактування історичної інформації. У другому випадку текст «*Rudimenta historica*» підтверджує зміну місця і ваги історії у суспільстві, поступове виокремлення її з риторики та єдиної Священної історії, перетворення з методу у самостійну науку. Іншою стороною цього процесу було зближення історії з географією, хронологією, акцентування авторами важливості цих дисциплін для історика. Вивчення зазначених вище процесів корисне в контексті історії історичної науки, але також і для розуміння світогляду людини, адже описані зміни безпосередньо виходили з практики життя та реалій того часу.

¹ Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. / Тетяна Шевченко. Львів, 2005. С. 64; Puchowski K. Nauczanie historii w polskich kolegiach jezuickich (1565-1773). Zarys problematyki // *Jezuici a kultura Polska. Materiały symposium z okazji jubileusza 500-lecia urodzin Ignacego Loyoli (1491-1991) i 450-lecia powstania Towarzystwa Jezusowego (1540-1990)*. Kraków, 1991. S. 280.

² Кметь В. Історичні студії у Львівській єзуїтській академії // Київська академія. Київ, 2016. С. 174-177.

³ *Ratio Studiorum*: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти. Львів, 2008. С. 20.

⁴ Там само... С. 90, 123, 128, 172-173.

⁵ Sarbiewski M. De Perfecta Poesi, sive Vergilius et Homerus // *Wirtualna biblioteka literatury polskiej*. – Режим доступу: <http://literat.ug.edu.pl/srbwski/index.htm#tspis>.

⁶ *Rudimenta historica sive Brevis facilisque methodus juventutem Orthodoxam notitia historica imbuendi*. Augsburg, 1780. *Opusculum primum; Geographica, sive brevis, facilisque methodus juventutem Orthodoxam notitia geographica imbuendi*. Calissii: Typis. S. R. M. Coll. Soc. Iesu, 1753. *Opusculum quartum*.

⁷ Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. Львів, 1984. Кн. 2. Ч. 1. (1701-1764). С. 114.

⁸ Там само... С. 119.

⁹ Кметь В. Вказ.пр. С. 193.

- ¹⁰ Rudimenta historica, sive Brevis facilisque methodus juventutem Orthodoxam notitia historica imbuendi. Augsburg, 1737. Opusculum quartum. De regnis, aliisque Orbis Provinciais. S. 3.
- ¹¹ Ratio Studiorum...S. 90, 172-173.
- ¹² Rudimenta historica...Opusculum quartum...S. 1, 16-18, 118, 122.
- ¹³ Ibid., S. 22-24.
- ¹⁴ Ibid., S. 122, 202.
- ¹⁵ Ibid., S. 150.
- ¹⁶ Ibid., S. 168.
- ¹⁷ Ibid., S. 170.
- ¹⁸ Ibid., S. 208.
- ¹⁹ Ibid., S. 218-220.
- ²⁰ Ibid., S. 222.
- ²¹ Ibid., S. 228.
- ²² Rudimenta historica... Opusculum primum...S. 1.
- ²³ Гулюк Є. Європоцентризм і описи батальних сцен в історичних текстах Юзефа Жевуського як засоби дидактичного впливу (за трактатом “Zabawki dziejopiskie”) // Школа Львівського ставропігійного братства: традиції духовної освіти у Львові: тези доповідей та повідомлення наукової конференції молодих вчених. Львів, 2017. С. 15-18.
- ²⁴ Кметь В. Історичні студії...С. 194.
- ²⁵ Rzewuski J. Zabawki dziejopiskie albo zebranie dzieiow znakomitszych od stworzenia świata do początków wieku naszego. Lwów, 1766.
- ²⁶ Rudimenta historica...Opusculum primum...S. 2-4.
- ²⁷ Murphy J. Rhetoric in the Middle Ages. A History of Rhetorical Theory from St. Augustine to the Renaissance. University of California Press, 1974. P. 103.

В. Л. Гуменний (Львів)

**ВІЙСЬКОВІ ГАРНІЗОНИ НА ТЕРИТОРІЇ
БЛИЗЬКОГО СХОДУ І ПАРФЯНСЬКІ КАМПАНІЇ РИМУ
у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами)**

Одним з найбільш контраверсійних питань у вивченні зовнішньої політики Риму виступає проблема характеру розміщення римських військ та укріплень на Близькому Сході. Різниця між «західним» та «східним» пограниччям Риму та загальна дискусія стосовно існування римської «стратегії» в епоху імперії привели до того, що археологічні та епіграфічні дані часто використовуються дослідниками як вагома частина аргументації на користь своєї точки зору.

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тоцев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эпилеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотная статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпиграфики.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднепровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622